

nevymanilo ovšem lidstvo definitivně z moci a vlivu archontů, k tomu může dojít až v eschatologické budoucnosti, k níž byl zatím učiněn pouze první krok.

Monografie Zuzany Vítkové je po mém soudu cenná zejména z toho důvodu, že se nejedná o obecný přehled gnostických směrů a jejich teologie, jichž je v češtině již několik k dispozici, nýbrž o hlubší výklad důležitých významných motivů v rámci jednoho proudu gnostického myšlení, který je založen na podrobné filologické analýze primárních textů. Ačkoliv je její téma takto striktně omezeno, podobně koncipovaná studie skýtá zajímavý vhled do gnostického myšlení zevnitř, a tak umožňuje velmi dobře porozumět jedinečnosti a specifčnosti tohoto nadmíru zajímavého a inspiračního duchovního směru, než by dokázala leckterá obecněji laděná a šířeji zaměřená publikace.

Krom nesporné lingvistické erudice autorky je třeba dále vyzdvihnout minimálně dva momenty, které považuji za zajímavé a originální: jednak je to opakovaně zdůrazňování značného kosmického i antropologického optimismu, který je v setovských spisech na řadě míst nesporně přítomen, což do značné míry boří zavedené klíše o bytostném pesimismu a anti-kosmičnosti gnostického myšlení. Za stejné pozoruhodné potom považuji předvedení řady komických a směšných motivů, které setovské spisy obsahují. Při čtení duchovních textů platónské či křesťanské provenience z této doby máme většinou tendenci pojímat je smrtelně vážně, aniž bychom brali na zřetel, že jejich žánr je začasťe nízký, tj. jedná se o směs tragédie a frašky, když tragické v sobě obsahuje určitý prvek komického a naopak. Ostatně řada problematických a obtížně interpretovatelných

míst, které lze nalézt v kanonických posvátných textech, dává z takové perspektivy též výrazně lepší smysl.

Josef Kružík

Fakulta humanitních studií UK Praha
Josef.Kruzik@fhs.cuni.cz

Katherine Verdery: *My Life as a Spy. Investigations in a Secret Police File*

Duke University Press, Durham – London, 2018, 323 s.

Americká antropoložka Katherine Verderyová, která od sedmdesátých let 20. století realizovala terénní výzkumy v Rumunsku, se stala známou zejména díky svým textům o socialismu a postsocialistické transformaci. V roce 2008 se v odtajněném archivu rumunské tajné policie dostala k vlastní složce čítající téměř 3 000 stran. Tento materiál pojala Verderyová jako výzvu k realizaci dalšího antropologického výzkumu, který vyžadoval jak konfrontaci s žijícími osobami, které byly protagonisty jejího spisu, tak snahu najít odpovídající teoretický rámec. Výsledkem je pozoruhodná kniha, která má velmi silný autobiografický základ, místy se blíží „autoetnografii“, nepostrádá emocionální náboj, zároveň je však překvapivě teoretická. Knihu je možné číst jako rekapitulaci výzkumných aktivit Katherine Verderyové spjatých s Rumunskem, osobní zpodobění či snahu o emocionální vyrovnání se se skutečností, že řada jejích blízkých přátel na ni před rokem 1989 donášela tajné policii, stejně jako etnografii tajné policie v Rumunsku a toho, jak sledování formovalo každodenní život a sociální vztahy v zemi.

Verderyová se do Rumunska poprvé dostala v roce 1973 jako postgraduální studentka antropologie, s cílem realizovat terénní výzkum pro svoji dizertační práci zaměřující se na folklor. V úvodu knihy tak sledujeme Kathy, která přijíždí do Transylvánie a nešťastnou náhodou (nevědomým porušením dopravních předpisů) se poprvé dostane do hledáčku místní policie. Od té doby (aniž by to ovšem tušila) získává dvojnici – špiónku, který se v zemi pohybuje za jiným (skutečným) účelem, než je vědecká práce. Sledování pokračuje a její dvojnice jsou postupně označovány různými jmény: Vera, Vanesa, Katy, Verona, či Folklorista. Stejně tak se proměňuje i „skutečný“ účel pobytu Katherine Verderyové v Rumunsku. Jejím cílem je – podle tajných policistů – shromažďování sociopolitických informací, prezentace negativního obrazu Rumunska v zahraničí, špiónáž pro americkou tajnou službu či armádu, podněcování maďarských iredentistických snah či podpora rumunských disidentů usilujících o svržení režimu.

Verderyová nebyla jedinou Američankou, která v zemi působila. Rumunsko totiž v sedmdesátých letech přeorientovalo svou zahraniční politiku a otevřelo se západním (zejména americkým) badatelům. Tato změna byla motivována zejména ekonomickými zájmy země, která hledala nové zdroje i odbytiště pro své výrobky na Západě. Ve stejné době jako Verderyová zde začíná působit tak zvaná rumunská skupina amerických antropologů z Univerzity v Massachusetts pod vedením Johna Cola. Její součástí byli Sam Beck, David Kideckel či Marilyn McArthurová. Tajná policie sledovala všechny, většinou je však nechávala pracovat (jedinou výjimkou byl S. Beck, který byl ze země vyhoštěn,

pravděpodobně proto, že jeho předmětem zájmu byli Romové). Důvodem pro nezasaňování mohla být podle Verderyové snaha nepoškodit mezinárodní vztahy či skutečnost, že sběrem informací v terénu antropologové získávali pro tajnou policii cenná data o životě obyčejných lidí. Američtí antropologové se také mohli stát záminkou pro rumunskou tajnou policii pro vstup do venkovských oblastí, kam se do té doby příliš nedostala.

Verderyová ve své knize sleduje praktiky a způsob myšlení tajné policie, snaží se pochopit logiku sledování, analyzuje způsoby rekrutování informátorů či vztahy mezi funkcionáři a donašeči. Konfrontovala nejen řadu lidí, kteří o ní podávali zprávy Securitate, ale také důstojníky, kteří byli odpovědní za její sledování. Kombinací s osobními příběhy skutečných lidí ukazuje, jakým způsobem byla tajná služba propojena sítí mezilidských vztahů s širší společností. Zpochybňuje paradigma „neviditelnosti“ Securitate, rumunské tajné služby. Podrobnější výzkum totiž ukázal, že z běžných obyvatel téměř každý znal nějakého „tajného“: byli součástí přediva sociálních vztahů. Mezi běžnými občany a příslušníky tajné policie probíhala řada služeb a protislužeb; vzájemně se potřebovali. Úspěšnost Securitate podle Verderyové spočívala právě v tom, že parazitovala na sociálních vztazích. Základem moci, kterou režim měl, nebyl tolik strach, utajení a neviditelnost, jako právě kolonizování sociálních vztahů. V osmdesátých letech, kdy se ekonomická situace v Rumunsku rapidně zhoršila, řada lidí dobrovolně poskytovala informace, protože za to očekávali nejruznější protislužby. Dobrovolně se tak stávali klienty v patron-klientském systému.

Kniha se snaží čtenáři zprostředkovat mnohohlas různých aktérů, využíváním výňatků ze spisu, přepisů odposlechnutých rozhovorů, zpráv informátorů, autorčiných terénních zápisků i názorů jejich rumunských přátel. Verderyová píše čtivě, kniha nepostrádá emocionální hloubku, například když autorka popisuje své poslední setkání s umírajícím přítelem, o němž se dověděla, že na ni donášel tajně policii (a jeho zprávy byly poměrně zničující). Jeho nemoc však zabránila konfrontaci, která mohla vést k určité katarzi, a usmíření bylo třeba dosáhnout bez otevření této bolestivé otázky. Čtení zpráv, které o ní podávali její nejbližší, označuje za nejbolestivější součást studia vlastního spisu vůbec.

Nejzajímavější jsou pasáže, v nichž autorka rozvíjí analogii mezi prací antropologa v terénu a prací tajného policisty. Řada metod a strategií, které Verderyová v terénu používala, totiž tajné službě připomínala vlastní techniky a vyvolávala podezření, že Verderyová prošla profesionálním výcvikem. Shromažďovala sociopolitické informace o místním obyvatelstvu a – slovy tajných policistů, kteří zapisovali zprávy o jejím pohybu v terénu – „využívala lidi k získávání informací“. V terénu se snažila neupozorňovat na svou odlišnost a „splýnout“ s místním obyvatelstvem. Používala také další techniky, které tajné policii připadaly známé: často se vyhýbala odhalování své (americké) identity, používala pseudonymy pro lidi, s nimiž mluvila, a tyto osoby dokonce označovala jako – informátory! Verderyová však poukazuje na to, že přestože tajní policisté v mnohém postupují podobně jako antropologové v terénu, chybí jim jedna důležitá vlastnost: nepodrobují svá zkoumání reflexivní kritice, nezkoumají své vlastní reakce,

nepoužívají – na rozdíl od antropologa – jako výzkumný nástroj své celé já.

Autorka se rozhodla neodhalovat jména svých informátorů, a to ani osob, které se objevují v jejím spisu jako donašeči, či důstojníků tajné služby. Toto pro mnohé kontroverzní rozhodnutí musela opakovaně obhajovat, a to zejména před svým rumunským publikem. Zde se totiž po roce 1989 odsouzení komunistického režimu stalo veřejnou ideologií, a nenáviděná Securitate byla do značné míry jeho symbolem. To vedlo ke konsenzu o tom, že přísluhovači minulého režimu si anonymitu nezaslouží. Verderyová tak, možná překvapivě, projevuje víc empatie a snaží se nalézt porozumění pro rozhodnutí a činy lidí, kteří o ní informovali. Analyzuje tato rozhodnutí v kontextu celé sítě sociálních vztahů, které tito lidé měli v zemi, která byla jejich domovem. Poukazuje na to, že její pozice coby antropoložky v cizí zemi byla v mnohém odlišná od pozice lidí, s nimiž se setkávala. Přes veškerou vřelost, pohostinnost a mnohá přátelství totiž zůstávala v zemi vždy cizinkou, která může kdykoli odejít a jejíž skutečný život se odehrává jinde. Vztah k ní byl pro řadu lidí jen jedním bodem v celé síti vazeb, příběhů, rodinných zátěží či kompromitujících skutečností. Nahlíženo z této perspektivy shledává Verderyová rozhodnutí spolupracovat se Securitate jako srozumitelné. Také tato reflexe vlastní pozice poukazuje na ambivalentní postavení antropologa v terénu, který je vždy zároveň součástí sociálního světa, který zkoumá, ale zároveň stojí mimo něj.

Lenka J. Budilová

Filosofická fakulta UK Praha
Lenka.JakoubkovaBudilova@ff.cuni.cz